

Roksana PILAWSKA
Uniwersytet Wrocławski
Wrocław

Magiczne odbicia rzeczywistości, czyli o znaczeniu baśni w edukacji dziecka

Abstract: Magical Reflections of Reality. The Meaning of Fairy Tales in the Children Education

Fairy tales that have been in use for centuries in the form of oral transmission with myths and biblical parables have built the foundations of human consciousness. They have accumulated dreams, desires and experiences of many generations. In today's global reality of the Internet and the ubiquitous media do these fanciful stories continue to play an important role in the upbringing of the young generation? In this article I attempt to answer this question, referring to the origins, functions, structure and significance of this genre in the process of socialization and education. Then I will describe the motifs and contents contained therein, through which universal values and ways of resolving the eternal problems of man are transmitted. According to the assumptions made on the basis of the literature of the subject, I will focus on defining the role of fairy tales in the process of promoting development: the moral, emotional and social of pre-school and early child which is the subject of educational activities.

Key word: fairy tales, education of children, development of the child personality

Słowa kluczowe: baśnie, edukacja dziecka, rozwój osobowości dziecka

Wprowadzenie

Nie wiadomo, od jak dawna żyją w wyobraźni pokoleń biedne sieroty i dzielni rycerze, dobre duchy i straszne smoki.

Wiemy jednak, że baśnie o nich powstawały od bardzo dawna, bo były ludziom potrzebne jak chleb i jak dach nad głową. Człowiekowi nie wystarcza to, co widzi i czego doznaje na co dzień. Zawsze chciał, pragnął dowiedzieć się, co jest tam, gdzie jego wzrok nie sięga, za górą, za lasem.

(Ziółkowska-Sobecka, 2005, s. 5)

Powyższa metaforyczna definicja baśni tylko do pewnego stopnia tłumaczy przyczyny fenomenu i nieustającej popularności tego gatunku literackiego wśród młodych czytelników. Przechadzając się między półkami w księgarni, możemy odnaleźć wiele zbiorów baśni autorstwa braci Grimm lub Hansa Christiana Andersena, uważanych za kanon literatury dziecięcej. Motywy baśniowe są niewątpliwie jednym z najbardziej popularnych źródeł inspiracji dla twórców powieści, filmów czy seriali telewizyjnych. Niektórzy autorzy twierdzą nawet, że w dzisiejszej racjonalnej, zdominowanej przez naukę rzeczywistości od dłuższego czasu przewrotnie panuje „moda na baśnie” (Klimek, 2011).

Mimo tej rosnącej popularności zarówno baśni, jak i bajka zaliczają się do najstarszych tekstów kultury. Ich pierwotną funkcją było tłumaczenie świata i metaforyczne wskazywanie życiowej drogi w otaczającej, tajemniczej rzeczywistości (Bettelheim, 1996). Pomimo wielu podobieństw i wspólnego „pnia genealogicznego” oba te gatunki różnią się jednak od siebie. Bajka przemawia bezpośrednio do rozumu słuchacza, dzięki czemu niczym starożytny mit lub biblijna przypowieść przekazuje pouczające treści. Baśń za pośrednictwem symbolicznych obrazów, angażujących czytelnika emocjonalnie, jedynie sugeruje odpowiedź, pozostawiając możliwość indywidualnej interpretacji w zależności od wyobraźni dziecka (Wortman, 1958). Osobom dorosłym baśniowa fantastyka może kojarzyć się z ludowymi historiami, w których utrwalone zostały archaiczne wartości. B. Bettelheim (1996) twierdzi jednak, że pomimo braku bezpośrednich odwołań do współczesnej rzeczywistości baśni na poziomie metaforycznym nadal jest jedynym gatunkiem w pełni zrozumiałym dla dziecka (Krasoń, 2002). Powstaje więc pytanie, na które będę starała się udzielić odpowiedzi w poniższym artykule: czy popularne baśniowe opowieści przedstawiają jedynie archaiczną wizję świata, którą należałoby umieścić w archiwum, czy może jako doskonały przewodnik po dziecięcej psychice stanowią „lekarstwo na otaczającą nauką rzeczywistość”?

Cudowny świat baśni jako magiczne odbicie rzeczywistości w oczach dziecka

Niezależnie od indywidualnego rozwoju człowieka wybrana opowieść jest interesująca i przekonująca dla czytelnika wyłącznie wtedy, gdy prezentowana w niej wizja świata jest zgodna z jego własnym sposobem myślenia. Opisana reguła odnosi się nawet do osób dorosłych, mających świadomość istnienia różnych światopoglądów, norm i wartości. Nic więc dziwnego, że w przypadku dziecka, które „przyjmuje, że to, co dzieje się między nim a światem nieożywionym, ma ten sam charakter, co jego stosunki ze światem ożywionym — światem osób” (Benedict, 1948, s. 242 za: Bettelheim, 1996, s. 85), przestrzeganie tej

zasady ma jeszcze większe znaczenie. Jego myślenie ma charakter animistyczny. Obdarzenie pieszcotami przedmiotu spowodowane jest wewnętrznym przeświadczeniem, że podobnie jak ono samo ów przedmiot lubi pieszczoty. Z kolei karanie drzwi wynika z przekonania o umyślności ich działań. Udzielane w tym okresie racjonalne pouczenia ze strony osób dorosłych mogą powodować obronne uwewnętrznianie własnych przekonań w jeszcze głębszych „zakamarkach” świadomości. Wielu rodziców pragnie, by już od najmłodszych lat umysły dzieci funkcjonowały tak jak ich własne. Zdaniem B. Bettelheima (1996) nie jest to jednak możliwe, gdyż dojrzałe pojmowanie siebie i świata jest nierozdzielnie związane z rozwojem fizycznym, poznawczym, intelektualnym i emocjonalnym. Racjonalne wyjaśnienia rzeczywistości mogą być niezrozumiałe dla dziecka, ponieważ wymagają nieznanego mu jeszcze myślenia abstrakcyjnego. Paradoksalnie, naukowo uzasadniona odpowiedź, pozornie wyjaśniająca dane zjawisko, może tylko spowodować zamęt w umyśle dziecka i zachwiać jego wewnętrzne poczucie bezpieczeństwa. Jest więc rzeczą istotną, by w przekazywanych treściach uwzględniać etap rozwoju, wiedzę i problemy emocjonalne młodych odbiorców. Z tego względu żadna inna literatura dziecięca nie może równać się z baśnią, w której kreowana wizja fantastycznego świata jest w pełni zrozumiała dla małego czytelnika i zbliżona do jego sposobu poznawania rzeczywistości.

W dziecięcym pojmowaniu świata wszystko, co istnieje, podobne jest do człowieka — nie ma wyraźnej granicy między tym, co ożywione, a tym, co nieożywione. Analogiczny brak granic można odnaleźć w baśniowym świecie, w którym fantazja przeplata się z rzeczywistością. Magiczne elementy świata przedstawionego w harmonijny sposób łączą się ze światem realnym, tworząc oryginalną aurę cudowności. W baśniowych fabułach realne wydarzenia zostają subtelnie połączone z czarodziejskimi, magicznymi postaciami lub zjawiskami nadprzyrodzonymi (Krasoń, 2002). To uprawdopodobnienie cudowności zaspokaja zarówno potrzebę niezwykłości, jak i wiarygodności w oczach dziecka (Konieczna, 2005). Baśniowy świat, w którym magia nie wyklucza realnych zdarzeń, tworzy charakterystyczną, bezpieczną przestrzeń dla dziecięcych marzeń. Za pośrednictwem symboli i obrazów baśni nadaje formę niewypowiedzianym fantazjom i życzeniom dziecka. Z tego względu ów gatunek literacki często przyrównywany jest do fantazji sennych. Baśń to jednak zdecydowanie coś więcej — to obrazowy elementarz, z którego młody czytelnik uczy się „czytać” we własnej osobowości oraz emocjach i postawach innych (Niesporek-Szamburska, 2008).

Z perspektywy osób dorosłych i współczesnych nauk przyrodniczych baśniowe historie przekazują czytelnikom treści fantastyczne zamiast rzetelnych i zweryfikowanych faktów. Wspomniana krytyka odnosi się przede wszystkim do ożywiania przedmiotów, personifikacji zwierząt lub uosabiania metafizycz-

nych sił natury. Racjonalne tłumaczenie dziecku, że przedmiot jako element świata nieożywionego nic nie czuje, może skutkować wyłącznie pozorną wiarą dziecka, które bez głębszego zrozumienia treści i sensu wypowiedzianych słów będzie powtarzało owo wyjaśnienie. Zgodnie z założeniami myślenia animistycznego dziecko, które upodabnia wszystko do człowieka, jest podświadomie przekonane, że brak zrozumienia „mowy” drzew, roślin lub zwierząt wynika tylko i wyłącznie z braku odpowiedniej bliskości między nim a światem przyrody. Wszystko, co się porusza, jest dla dziecka ożywione, więc wiara w nadludzką moc przyrody, stanowiącą wsparcie lub przeszkodę dla baśniowych postaci, wydaje się czymś całkowicie naturalnym. Ekspozycja w baśniowych historiach wzajemna opieka i zależność zwierząt, natury i ludzi pomaga dziecku w rozwijaniu empatii i emocjonalnej wrażliwości na innych w realnym życiu.

Baśnie pomagają młodym czytelnikom odnaleźć ich indywidualną tożsamość, pośrednio ukazując doświadczenia, które wspomagają rozwój osobowości. Prezentowane w nich historie udzielają symbolicznych odpowiedzi na najistotniejsze pytania natury egzystencjalnej, z których dziecko zaczyna zdawać sobie sprawę dopiero pod wpływem słyszanych opowieści. Fantastyczny świat, w którym zupełnie inaczej uporządkowane są relacje z rzeczywistością i wszystko jest możliwe, daje szansę szczególnie tym odbiorcom, którzy na co dzień nie potrafią odnaleźć się w realnym świecie — stanowi coś w rodzaju antidotum na chaotyczną, a zarazem wymagającą wobec młodych członków społeczeństwa terażniejszość (Krasoń, 2002). Przedstawione w baśniach projekcje wyobrazeniowe nie są w stanie zapewnić realnego poczucia bezpieczeństwa, ale początkowo mogą wspomóc proces kształtowania ufniej postawy wobec świata, która jest niezbędna do stopniowego budowania zaufania do samego siebie (Bettelheim, 1996). Lektura baśni spełnia także funkcję terapeutyczną — pozwala przenieść negatywne emocje w umyśle odbiorcy na fikcyjne postaci literackie bez poczucia winy lub lęku. Metaforyczne, baśniowe treści przemycają niewypowiedziane życzenia dziecka w postaci dobrej wróżki, ukryte lęki w skórze żarłocznego wilka, destrukcyjne pragnienia w obrazie złej czarownicy, a wskazówki i nakazy rozumu w przebraniu mądrego czarodzieja (Baluch, 2005). Delikatnie poruszając temat wewnętrznych konfliktów, które dziecko podświadomie rozumie, wskazują zarazem chwilowe lub trwałe sposoby ich rozwiązania.

Baśń, wychodząc naprzeciw panującej obecnie „modzie” na izolowanie dzieci od ciemnych stron natury człowieka oraz trudnych problemów egzystencjalnych, wyraźnie eksponuje to, że walka z poważnymi problemami żywymi jest nieunikniona, są one bowiem nieodzowną częścią ludzkiego istnienia — istotne jest jednak to, by przed nią nie uciekać i stawić czoło przeszkodom, co finalnie pozwoli odnieść zwycięstwo. Często za pośrednictwem fantastycznych historii dziecko jest po raz pierwszy konfrontowane z trudnymi zagadnieniami, takimi jak śmierć lub starość. Wiele baśniowych opowieści rozpoczyna się od

śmierci matki głównego bohatera, a kończy ustąpieniem rodziców na rzecz dzieci. Charakterystyczne ukazanie problemu egzystencjalnego w uproszczonej i metaforycznej formie ułatwia czytelnikowi zrozumienie jego istoty (Bettelheim, 1996).

Baśniowy bohater jako istota znacząca stanowi obiekt projekcji lub identyfikacji dla małego słuchacza. Dziecko od samego początku utożsamia się z postacią i razem z nią przeżywa wszystkie cierpienia, porażki i chwile chwały. Podświadoma identyfikacja z postacią skutkuje przejęciem jej sposobów postępowania i zachowania. Analizując treści ich opowieści, możemy przyjąć za K. Krasoń (2002), że w baśniowych fabułach pojawiają się najczęściej trzy typy bohaterów mających potencjał socjalizacyjno-edukacyjny: bohater archetypowy, bohater-translator i bohater transformujący. Pierwszy z nich jest najbardziej charakterystyczny dla tego gatunku literackiego. Wspomaga rozwój moralny dziecka przez prezentowanie określonych wzorców postępowania, a wraz z nimi — uznawanych norm i wartości. Kolejny baśniowy bohater określa sposób kreacji postaci, która przez swoje zachowanie wytycza wyraźną granicę między dobrem a złem, opowiadając się po stronie tych, którzy mają rację. Ostatni typ bohatera w trakcie opowiadania baśniowej fabuły przechodzi wewnętrzną przemianę i tym samym ukazuje odbiorcy potrzebę dążenia do doskonałości i dojrzałości. Postać transformująca zazwyczaj rozpoczyna swoją drogę na tym samym etapie rozwoju, na jakim znajduje się młody czytelnik. Dziecko, które podczas procesu identyfikacji kieruje się przede wszystkim sympatią, podświadomie umieszcza siebie w sytuacji baśniowego bohatera i razem z nim pokonuje drogę symbolizującą okres dojrzewania. Finalnie początkowy problem zostaje rozwiązany. Wielu przeciwników baśni twierdzi, że podobne zakończenia mają nierealny, życzeniowy charakter. Podobnie jak B. Bettelheimem (1996) uważam jednak, że zarzut ten świadczy o braku znajomości dziecięcej psychiki, gdyż klasyczny happy end nie tylko zachęca czytelnika do aktywnej postawy wobec napotkanych trudności, ale także umacnia w nim przekonanie i wzbudza nadzieję, że każdy może osiągnąć sukces.

Dokonując podświadomej identyfikacji z fikcyjną postacią, dziecko przyjmuje moralny sens baśni. Zdaniem M. Tyszkowej (1978) przez eksponowanie problematyki o zabarwieniu aksjologicznym oraz sugestywne ukazywanie przeciwstawnych cech ludzkich (takich jak: pracowitość i lenistwo, odwaga i tchórzostwo, szczodrość i skąpstwo) baśń wspomaga dziecko w rozwijaniu zdolności poprawnej oceny własnego i cudzego postępowania. Baśniowe postacie (w przeciwieństwie do ludzi) nie są ambiwalentne. Ich jednowymiarowość powoduje, że ten gatunek literacki jak żaden inny trafia do umysłu małego dziecka, który funkcjonuje na tej samej zasadzie biegunowości. Zestawienie przeciwstawnych cech charakteru ma na celu ułatwienie dziecku dostrzeżenia różnicy między nimi i dokonania samodzielnego wyboru, a nie uwidocznienie właści-

wych zachowań. Młody czytelnik utożsamia się z pozytywnym bohaterem nie dlatego, że ostatecznie odnosi on zwycięstwo, lecz dlatego, że od samego początku jego postawa i zachowanie w obliczu napotykaných przeszkód i przeżywaných przygód są dla niego zdecydowanie bardziej atrakcyjne. Oczywiście nie oznacza to, że zło, będące równie wszechobecne w baśniach jak cnota, jest przedstawione w sposób mało interesujący dla dziecka. Ostateczna klęska niegodziwości w połączeniu z atrakcyjnym przedstawieniem dobrego bohatera skłania jednak dziecko do podjęcia decyzji, która wspomaga rozwój jego osobowości w kontekście moralnym.

W naszej kulturze chłopcy i dziewczynki są socjalizowani odmiennie ze względu na różne oczekiwania społeczne wynikające z uwarunkowań biologicznych (Buczowski, 1997). Nadrzędną rolę w tym procesie pełnią baśnie, które jako jedne z najstarszych tekstów kultury są zbiorem doświadczeń, mądrości, pragnień i marzeń całych pokoleń (Huszcz, Cichoń-Piasecka, 2003). Przez symboliczne obrazy i metafory baśń przemawia do indywidualnej podświadomości młodego odbiorcy, przekazuje archetypowe treści tkwiące nadal w podświadomości społecznej. Archaiczność baśni jako gatunku literackiego wywodzącego się z kultury ludowej widoczna jest nie tylko na płaszczyźnie moralno-aksjologicznej, ale także w przekazywanych treściach, czego przykładem może być kult cielesności oraz płci — uznawanych niegdyś za największe dobro człowieka. W baśniowych historiach realizuje się on przez dążenie fikcyjnych bohaterów do ślubu i założenia rodziny, co jest utożsamiane z symbolicznym osiągnięciem prawdziwej męskości lub kobiecości. Pomimo niewątpliwej archaiczności owych wątków, opierających się na dawnej hierarchii wartości i dawnym porządku społecznym, sama fabuła porusza zagadnienia istotne dla rozwoju wewnętrznej natury człowieka. Płeć jako jeden z podstawowych czynników kształtujących indywidualną tożsamość jednostki jest równocześnie jednym z najważniejszych aspektów jej osobowości. Wewnętrzne poczucie tożsamości płciowej wpływa na sposób funkcjonowania w przestrzeni społeczno-kulturowej, postrzeganie własnej osoby oraz komunikację z innymi. Baśnie, które metaforycznie ujmują proces dojrzewania i dorastania za pośrednictwem fantastycznych przygód baśniowych bohaterów, wspomagają proces kształtowania tożsamości płciowej (Huszcz, Cichoń-Piasecka, 2003).

W odróżnieniu od innych gatunków literackich przeznaczonych dla dzieci baśnie, trafiając do wszystkich poziomów świadomości małego odbiorcy, przekazują w sposób zrozumiały obrazy metaforycznie ujmujące istotny dla niego problem dorastania, kształtowania poczucia odrębności związanej z odłączeniem się od rodziców lub rywalizacją między rodzeństwem. Dawniej opowiadały dzieciom baśnie kobiety, co spowodowało, że większość baśniowych historii jest skierowana do młodych dziewcząt. Nie oznacza to jednak, że dorastający chłopcy nie mają czego szukać wśród fantastycznych wątków. Przez nawiązywa-

nie do dawnych rytuałów inicjacyjnych baśniowe historie wspomagają rozwój młodych mężczyzn i uświadamiają im konieczność rozpoczęcia samodzielnego życia. Jedną z ciekawszych baśni, przeznaczonych przede wszystkim dla męskich odbiorców, jest historia o Żelaznym Janie, symbolicznie opisująca trudności związane z procesem dojrzewania chłopca. Porwanie baśniowego bohatera na początku (niczym biblijne wygnanie z raju) oznacza wkroczenie w trudny wiek dorastania. Pomimo szlachetnego pochodzenia bohater zostaje zmuszony do wykonywania najcięższych prac. Od tego momentu baśń zaczyna przypominać popularną opowieść o Kopciuszku. Dzięki charakterystycznemu początkowi historia ta uczy nie tylko pracowitości, odwagi i odporności, ale przede wszystkim wiary w siebie i samodzielności, które w dzisiejszych czasach samotnych matek i rozbitych rodzin wydają się jeszcze bardziej potrzebne niż dawniej.

W przeciwieństwie do chłopców dziewczynki wchodzące w wiek dorastania nie muszą społecznie udowadniać swojej kobiecości. Ich dojrzewanie, warunkowane prawami natury, opiera się przede wszystkim na stopniowym osiągnięciu dojrzałości fizycznej. Wspomniane różnice mają odzwierciedlenie także w baśniowych historiach. Kiedy myślimy o klasycznych baśniach, których treści przeznaczone są przeważnie dla dziewcząt, nie możemy pominąć historii o dziewczynie z włosami czarnymi jak heban, cerą białą jak śnieg i ustami czerwonymi niczym krew, czyli o Królowie Śnieżce. Krótki sen głównej bohaterki, którego przyczyną była próba otrucia jej przez użycie gorsetu i zatrutego grzebienia, będących kulturowymi atrybutami kobiecości, symbolizuje stopniowe wkraczanie Śnieżki w wiek dorosłości. Ugryzienie jabłka przez dziewczynę, interpretowane jako osiągnięcie dojrzałości, skutkuje dłuższym snem. Jest to okres oczekiwania na to, aż młoda dziewczyna nabędzie mądrość i świadomość (symbolizowane przez sowę i kruka, które przylatują do trumny królowy), co z kolei pozwoli się jej przebudzić — po pocalunku miłości. Małe dziewczynki, utożsamiając się ze Śnieżką, podświadomie rozumieją przekaz dostosowany do ich postrzegania świata, które charakteryzuje „zmysłowa konkretność i cielesność, emocjonalne zaangażowanie i bogactwo wyobraźni obok braku funkcji rozumowych” (Baluch, 1993). W ogólnym ujęciu baśnie, wspomagając stopniowy proces identyfikacji z płcią, tworzą podstawy samoakceptacji tożsamości, której istotnym aspektem są uwarunkowania biologiczne, oraz odpowiedzialnego podjęcia ról z nią związanych w dorosłym życiu (Gapik, 1997, za: Huszcz, Cichoń-Piasecka, 2003).

Podsumowanie

Opowiadane wciąż przez stulecia baśniowe historie ulegały wysubtelnieniu i higienizacji, nabierały zdolności przekazywania ukrytych znaczeń, przemawiania

do wszystkich warstw osobowości słuchacza, niezależnie od jego intelektualnego poziomu, wieku czy płci. Metaforyczne znaczenie baśni będzie dla każdego inne w zależności od indywidualnych doświadczeń i osobowości czytelnika, bez względu na kreację fikcyjnej postaci. Ukryte, a zarazem najgłębsze znaczenie baśni podlega indywidualnej, wewnętrznej interpretacji. Biorąc pod uwagę przedstawione argumenty, zaczerpnięte z naukowej literatury przedmiotu, można stwierdzić, że współczesna pedagogika na ogół zaakceptowała ten gatunek literacki (wywodzący się z niedocenianej kultury popularnej), jako fantastyczny obraz rzeczywistości wspomagający rozwój wyobraźni, emocjonalności i wrażliwości estetycznej dziecka (Wortman, 1958). Baśnie, wprowadzając dziecko w świat sztuki i literatury, mogą stanowić odpowiednie grupy odniesienia (*orientational other*), które przez nawiązanie więzi emocjonalnej z czytelnikiem wspomagają kształtowanie pierwszych kategorii ujmowania: samego siebie, innych i całej przestrzeni społeczno-kulturowej (Buczowski, 1997).

Wnioski

Z tego względu, jak i z wielu innych, istotne jest, aby dziecko samodzielnie decydowało, jaką baśń mamy mu w określonym momencie opowiadać. Oczywiście rodzice, których rolą jest wprowadzenie dziecka w świat kultury, powinni zaznajamiać je z różnymi opowiadaniem należącymi do tego gatunku literackiego. Najważniejsze jednak są te historie, które wywołują u młodych słuchaczy zainteresowanie i określone stany emocjonalne, a równocześnie mogą zachęcić ich do debaty nad trudnymi dylematami wieku dziecięcego. Współcześnie dziecko w jeszcze większym stopniu niż dawniej potrzebuje dodających odwagi obrazów, dzięki którym istota ludzka może nawiązać kontakt z otaczającym ją światem. W dobie bezrefleksyjnej i płytkiej literatury dziecięcej oraz rozwoju środków masowego przekazu, obniżających pozycję książki dla dzieci na tle innych zjawisk kultury (Fornalczyk, 2011), wywodzące się z folkloru baśnie, będące połączeniem tradycji kulturowych i oryginalnych, aktualnych wątków, są szansą dla najmłodszego odbiorcy na rozpoczęcie satysfakcjonującej przygody z literaturą wartościową estetycznie, poznawczo i moralnie.

Bibliografia

- Baluch, A. (1993). *Archetypy literatury dziecięcej*. Wrocław: Wacław Bagiński i Synowie.
- Baluch, A. (2005). *Książka jest światem. O literaturze dla dzieci małych oraz dzieci starszych i nastolatków*. Kraków: Universitas.
- Benedict, R. (1948). *Animism*. W: E. R. A. Seligman, A. Johnson (eds.), *Encyklopaedia of the Social Sciences*, vol. II. New York: The Macmillan Company.
- Bettelheim, B. (1996). *Cudowne i pożyteczne. O znaczeniach i wartościach baśni*. Przeł. D. Danek. Warszawa: Wyd. W.A.B.
- Buczkowski, A. (1997). *Dwa różne światy, czyli jak socjalizuje się dziewczynkę i chłopca*. W: J. Brach-Czaina (red.), *Od kobiety do mężczyzny i z powrotem. Rozważania o płci w kulturze*. Białystok: Trans Humana, s. 169–171.
- Fornalczyk, A. (2011). *Piękna czy bestia, czyli o disneizacji popularnej literatury dziecięcej*. W: S. Buryła, L. Gąsowska, D. Ossowska (red.), *Mody w kulturze i literaturze popularnej*. Kraków: Universitas, s. 309–330.
- Gapik, L. (1997). *Psychospołeczne aspekty zachowania seksualnego*. W: K. Imieliński (red.), *Seksuologia społeczna. Zagadnienia psychospołeczne*. Warszawa: PWN.
- Huszcz, H., Cichoń-Piasecka, M. (2003). *Baśnie uczą życiowych ról*, „Wychowanie w Przedszkolu”, nr 10, s. 4–10.
- Klimek, K. (2011). *Baśnie księżniczki popkultury*, <http://www.dwutygodnik.com/arttykul/2967-basnie-ksiezniczki-popkultury> (dostęp: 13 II 2017).
- Konieczna, E. (2005). *Baśń w literaturze i filmie. Rola baśni filmowej w edukacji filmowej dzieci w wieku wczesnoszkolnym*. Kraków: Universitas.
- Krasoń, K. (2002). *Baśniowe odkrywanie znaczeń jako wspomaganie rozwoju dziecka*. W: J. Papuzińska, G. Leszczyński (red.), *Kultura literacka dzieci i młodzieży u progu XXI stulecia*. Warszawa: Wyd. CEBiD, s. 248–259.
- Niesporek-Szamburska, B. (2008). *Baśń*. W: K. Heska-Kwaśniewicz (red.), *Literatura dla dzieci i młodzieży (po roku 1980)*. Katowice: Wyd. UŚ, s. 47–52.
- Tyszkowa, M. (1978). *Baśń i jej recepcja przez dzieci*. W: H. Skrobiszewska (red.), *Baśń i dziecko*. Warszawa: LSW, s. 134–152.
- Wortman, S. (1958). *Baśń w literaturze i życiu dziecka. Co i jak opowiadać?* Warszawa: Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich.
- Wójcik-Dudek, M. (2014). *Archetyp, baśń... O (nie)szkolnym alfabecie baśni*. W: H. Synowiec (red.), *Z teorii i praktyki dydaktycznej języka polskiego*. Kraków: Wyd. UŚ, s. 28–35.
- Ziółkowska-Sobecka, M. (2005). *Wstęp*. W: M. Grudnik-Zwolińska (red.), *Baśnie i legendy polskie*. Warszawa: Nasza Księgarnia, s. 3–7.